

Magyar nyelvű kéziratok bejegyzései egy ferences könyvtár kötetében

A dolgozatban bemutatásra és elemzésre kerülő kéziratok bejegyzései egy Szatmárnémetiben található, nem rendezett ferences könyvtár könyveiből valók. Az esetleges forrásoknak a kutatás jelen fázisában hozzáférhetetlen volta miatt könyvtártörténeti szempontból keveset tudunk a gyűjteményről. Ennek nagy része a gyöngyösi könyvtárból került át Szatmárnémetibe, itt talán még gyarapították egy ideig, majd pedig befalazva állt a számára otthont adó templom egyik tornyában.¹ A könyvekben található kéziratok bejegyzéseket több szempontból is vizsgálni lehet. Ezek egyrészt a könyv-, könyvtár-, valamint olvasástörténet forrásai, másrészt viszont más tudományágak is hasznosíthatják őket. Mivel jelen tanulmány egy készülő (a könyvtárban található összes könyv bejegyzéseit vizsgáló) dolgozat része, csupán a legérdekesebb bejegyzéseket vizsgálja, különös hangsúlyt fektetve a magyar nyelvű szövegekre. A bejegyzések vizsgálatakor arra is figyelniük kell, hogy a könyvtár ferences tulajdonban volt, azonban arról sem feledkezve meg, hogy a könyvvállomány világi, valamint más egyházi személyek tulajdonában lévő kötetekkel is bővült.

Az Assisi Szent Ferenc reguláit követő szerzetesrendek különleges szerepet játszottak Erdély sajátos kulturális-lelki arculatának kialakításában. Ezeket a rendeket a rohamosan terjedő, eretneknek nyilvánított tanok megfékezésére és a római katolikus vallás terjesztésére hívták életre. Rendtagjaikat, amennyiben lehetőség volt rá, iskolázták, hogy alapos teológiai képzettség birtokában szállhassanak vitába az általuk eretneknek tartott tanokkal. Különös gondot fordítottak a prédikálásra mint a tömegek meggyőzésének leghatékonyabb eszközére. Könyvtárait is úgy állították össze, hogy ezen alapelveket tudatosan szolgálják.²

E nem rendezett könyvtár állománya is a tudatos könyvtárépítés nyomait őrzi, a teljes rekonstrukció mégis szinte lehetetlen, hiszen az állomány egy része tönkrement, a régi raktári jelzetek olvashatatlanok, az egyetlen megtalált katalógusról pedig nem lehet megállapítani, hogy mikor keletkezett. Ezért esett a döntés arra, hogy könyvtártörténeti szempontok helyett olvasmánytörténeti nézőpontból kíséreljük meg a feldolgozást. E kutatási irány módszereit Monok István és a szegedi kutatócsoport határozta meg. 1979-ben kezdődtek el a munkálatok, amelyek az azoknak a forrásoknak az összegyűjtésére irányultak, amelyek a szűken vett olvasmánytörténetet dokumentálják: azt, hogy az adott időszakban ki, mit, mikor olvasott. „Célunk az olvasás hazai társadalomtörténete forrásainak feltárása volt, olyan szempontból, hogy a korabeli olvasók a társadalom mely rétegeiből kerültek ki, mit olvastak, és időben ez az olvasmányanyag hogyan változott” – határozta meg a kutatás irányvonalait Monok István 1993-ban.³ Mára azonban a megvalósítandó célok skálája is kiszélesedett, hiszen a könyvtárépítéssel, a könyvtári berendezések és a könyvtárakról való gondolkodás történetén kívül az olvasmánytörténet a könyvtártörténet egyre bővülő kérdéseire is választ tud adni. Az olvasmánytörténeti forrástipológia ezért is értelmezhető könyvtártörténeti forrástipológiának az adott korszakra nézve.⁴ A

¹ A könyvek mostani lelőhelyén tevékenykedő katolikus pap közlése szerint körülbelül négyezer kötetről van szó. Ez az adat sajnos jelen pillanatban ellenőrizhetetlen, hiszen a könyvek két különböző teremben találhatóak, egy részük pedig még mindig a toronyban van.

² Jakó Zsigmond: *Várad helye középkori könyvtártörténetünkben*. In: *Írás, könyv, értelmiség*. Buk., Kriterion, 1976.

³ Monok István: *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720: Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás*. Szeged, Scriptum Kft. 1993. 8. (Olvasmánytörténeti dolgozatok V.)

⁴ Madas Edit–Monok István: *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig*. Balassi Kiadó, 93–107.

kézírtos bejegyzéseket Monok az olvasmánytörténet nem jegyzékszerű forrásai közé sorolja. Ezek a levelezés, irodalmi források, idézetek (idézetjegyzékek), margináliák, possessorbejegyzések és régi raktári jelzetek.⁵ A kézírtos bejegyzések önmagukban is forrásértékűek, egyrészt ismert, másrészt máshonnan nem remélhető adatokat is tartalmaznak. Muckenhaupt Erzsébet hívja fel a figyelmet arra, hogy hány tudományág hasznosíthatja ezen adatokat. Találhatunk ugyanis társadalmi és történelmi szempontból érdekes bejegyzéseket, az irodalom által hasznosítható nyelvemlékeket vagy a korabeli botanika, orvostudomány, a művészettörténet, a színháztörténet, az iskolatörténet és az egyháztörténet számára nyújtott, eddig ismeretlen adatokat. A könyv- és kötetstörténet érdekes adalékai a könyvek vásárlásáról, bekötetési helyéről, idejéről és áráról olvasható feljegyzések. A tulajdonosok és az olvasók névbejegyzései teszik a kutató számára lehetővé, hogy rekonstruálja, „merre járt” és kinek a kezén fordulhatott meg a kötet sok évszázados életútján, valamint hogy a tulajdonosok milyen módon használták tulajdonukat.⁶ Ugyanakkor ezek a bejegyzések színes képet nyújtanak a kor társadalmi és szellemi légköréről. Kérdéses volt, hogy a történelmi vizsgálódás hagyományos módszereit lehet-e egyeztetni a modern elméleti megközelítésekkel (kommunikáció-, recepcióelmélet). Erre az egyik választ Georg Jäger adta: e bizonytalanság megszüntetésére megpróbálta a „*historische Lese(r)forschung*”⁷ tartalmát egzakt módon úgy körülírni, hogy a központba az olvasót helyezte. Ily módon a *historische Lese(r)forschung* több területtel foglalkozik: *Leser als Bedeutungsgeber von Texten; Die Wirkung von Texten auf Leser; Korrelation von Text- und Lesertypen; Leser als Käufer, Entleiher und Benutzer von Büchern*.⁸

E fogalmak bevezetésére azért volt szükség, hogy az olvasó perspektívájából közelíthessük meg a könyvhasználat kérdéseit. Margináliák vizsgálatakor nagyon fontos ugyanis azt a kapcsolatot figyelembe venni, amely az olvasott szöveg és ennek hatása között éppen a lejegyzett gondolatföredékekben konkretizálódik. Jelen esetben pedig elsősorban azt vizsgáltuk, hogy a könyv funkciója hogyan változik a különböző olvasótípusok olvasási, valamint könyvhasználati szokásai függvényében.

Ha tehát tágabb értelemben használjuk az olvasmánytörténet kidolgozott módszereit, figyelembe vesszük Muckenhaupt Erzsébet fennebb említett javaslatait, valamint elfogadjuk azt a véleményt, hogy az egyes források nem elemezhetők sikerrel, ha elzárjuk őket attól a kortól, amelyben keletkeztek,⁹ akkor a lehetőségek száma megsokszorozódik, és elemzésünkben felhasználhatjuk mind a történettudomány, mind pedig más tudományok kidolgozott módszereit. Ebben az esetben a kézírtos bejegyzések nem csupán olvasmány- és könyvtártörténeti szempontból hasznosak, hanem a történelem és az egyházi és világi irodalom számára is forrásértékkel bírnak.

Az eddigiekben azokat a lehetőségeket vázoltam, amelyek irányába a kutatás haladni fog. Azonban eddig nem volt lehetőség a vizsgálatoknak a teljes állományra való kiterjesztésére. Ezért a vizsgált bejegyzések kiválasztása ebben az esetben nyelvi alapon történt, azaz a kötetekben fellelhető (a teljes korpuszhoz viszonyítva csekély számú) magyar nyelvű bejegyzések kerülnek elemzésre. Ezért a vizsgálat eredményei nem adhatnak komplex képet a könyvtár éle-

⁵ I. m. 94.

⁶ Muckenhaupt Erzsébet: *A csiksomlyói ferences könyvtár kincsei*. Balassi Kiadó, Bp.–Polis Könyvkiadó, Kvár 37–38.

⁷ A kifejezés jelentése: olvasó/olvasmánytörténeti kutatás.

⁸ Olvasó mint a szövegek jelentésének a megalkotója; a szövegek hatása az olvasóra; kölcsönösség szöveg és olvasótípusok között; olvasó mint könyvek vásárlója, kölcsönzője és használója. (Ford. B.A.)

Georg Jäger: *Historische Lese(r)forschung*. In: *Die Erforschung der Buch- und Bibliotheksgeschichte in Deutschland*. Hrsg. von Werner Arnold, Wolfgang Dittrich, Bernhard Zeller. Wiesbaden 1987. 485–507.

⁹ *Előszó*. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk. Bertényi Iván. Pannonica–Osiris, Bp. 1998. 9.

téről, valamint az olvasók személyéről. Remélhetőleg felhasználhatóak lesznek a kutatás egy későbbi fázisában, most azonban úgy tűnhetnek, mint egymástól független esettanulmányok. Közös bennük, hogy egy valamikor egységes könyvtár nyomait őrzik, ilyen értelemben tekinthetjük őket *lieu de mémoire*-oknak. Pierre Nora véleménye szerint a *lieu de mémoire*-ok elsősorban maradványok, az emlékezetmegőrző tudat végső formái egy olyan történelemben, mely azért hívja elő azokat, mert már nem ismeri őket.¹⁰ Véleményem szerint a gyors és végleges eltűnés érzése idézheti elő, hogy a legszerényebb maradványtól a legegyszerűbb tanúságtételig bármi méltóvá válhat az emlékezetnek való megőrkítésre. Fontos volt valakinek lejegyezni különböző dolgokat olyan helyre, amely bizonyos védeltséget nyújt a feledéssel szemben, tehát nem bízva a spontán emlékezetben. A könyv lapjai őrzik egy régebbi kor nyomait. Csak nyomokról beszélhetünk, hiszen nem tudhatjuk, milyen meg gondolásból vetett valaki papírra eseményjellegűnek tartott részleteket saját közössége vagy egy másik közösség életéből, és azt sem, hogy a lejegyző önmagának vagy az utókornak akart-e megmenteni versrészleteket. De a nyomokból olvasni lehet, és talán éppen e szövegek töredék-természete irányítja a kutató figyelmét olyan olvasási stratégiák kidolgozására, melyekben a töredékek olvashatóvá és értelmezhetővé válhatnak.

A kötetekben fellelhető szövegek között leggyakoribbak az úgynevezett possessor-bejegyzések, melyek színes képet nyújtanak a kor társadalmi, szellemi légköréről, jelzik azt, hogy bizonyos meghatározott témájú könyvek kiknek a birtokában lehettek. Ezek a bejegyzések általában sematikus készültek, nyelvük pedig még a 19. században is a latin volt, így bővebben most nem tárgyaljuk őket.

A legnagyobb kuriózumoknak mégis talán a magyar nyelvű bejegyzések tekinthetők. A tárgyalt kötetek valószínűleg világi tulajdonból kerültek a rendház birtokába, a bejegyzések ugyanis igencsak profán jellegűek. Franciscus Polygranus (1560) könyvének üres lapjai többféle funkciót is betöltöttek az évek folyamán. Egyrészt valaki írni tanult benne, másrészt egy ismeretlen kéz ide jegyezte fel a valószínűleg eladott italok mennyiségét, valamint a fogyasztók nevét. Nem érdektelen, hogy a lista fölé a következő idézet került: *Boldogok a' kik meg őrzik az itilait es igasságot cselekszenek minden időben.*

A *Homiliarum Ivdochi* (1572) című könyvben szintén magyar nyelvű idézet található, ebben az esetben a bejegyzés évét is ismerjük: 1636. A bejegyző neveket és hozzájuk társított tükörmennyiséget sorol fel, azt is tudjuk, hogy 1662-ben a könyv világi tulajdonba ment át. (Lásd még Stapleton Thomas, 1594.)

A vizsgált bejegyzések közül a legérdekesebbnek egy Bibliában talált hosszú eseménysorozat lejegyzése tűnik, ezért ezzel bővebben is szeretnék foglalkozni. Ez egyszersmind jó példa lehet arra, hogy az egyes tudományágak – jelen esetben a történelem – hogyan hasznosíthatják ezeket a sokszor érdektelennek tűnő bejegyzéseket. Ebben az esetben legkézenfekvőbbnek a mikrotörténeti vizsgálódás tűnik. Szijártó M. István szerint a mikrotörténeti esettanulmány előnye az, hogy fókuszpontot teremt. A fókusz olyan módon való beállítása, hogy az konkrét esetekre, személyekre és körülményekre vonatkozzon, a tárgy intenzív tanulmányozását teszi lehetővé. Ennek alapján egészen más képet kapunk a múlttól, mint a nemzetek, államok, egyes társadalmi csoportok történetéből évtizedeket, századokat vizsgálók eredményeiből.¹¹ Mivel a vizsgálat középpontjában nem társadalmi tényezők állnak, hanem egyének, az oksági összefüggések nem lehetnek általánosak, de az általános felé csak az egyéni viselkedésből lehet elindulni. Hiszen a szervezet szintje kizárólag az egyének társadalomelméletének fogalmaiban ragad-

¹⁰ Pierre Nora: *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája.* Aetas 1993/3. 146.

¹¹ Szijártó M. István: *Mi a mikrotörténelem?* Aetas 1996/4. 157–158.

ható meg, az ő társadalmi osztályozásuk és szabályaik rendszere az, amit a „társadalmi struktúra” kifejezéssel illetünk.¹²

A vizsgált tárgy tehát egy falusi nótáriusból lett városi tisztviselő kalendáriumszerű feljegyzése élete fontosabb eseményeiről. A történelem legtöbbször szövegekben testesül meg, melyek arra szolgálnak, hogy olvassák őket. Nem lesz érdektelen megvizsgálni, melyek azok az események, amelyeket Simony János érdemesnek tartott lejegyezni, és hogy lehet-e igazságértékről beszélni egy emlékezetből konstruált történelem esetén. Érdemes előtte Simony János idő- és térszemléletét figyelembe venni. Abban a korban készíti ugyanis feljegyzéseit, amikor a kalendáriumok és térképek elterjedésével az emberek tér- és időfogalma is megváltozott, és a bizonytalan múltkép helyébe a számszerűen tagolt, mérhető idő lépett. Ha ugyanis arra gondolunk, hogy a 18. század végén még többnyire nem hónaphoz, naphoz, hanem egyházi ünnepekhez kötötték az eseményeket,¹³ akkor nem elhanyagolható körülmény, hogy ez a nótárius egy olyan társadalomban él, ahol az emberek tudják, éppen hányadika van azon a napon, és az eseményeket nemcsak járványokhoz és háborúkhoz, hóolvadáshoz és aratáshoz, hanem konkrét évekhez és konkrét napokhoz kötik. A szóbeli hagyományon és emlékezeten alapuló világkép átadta helyét az írásnak és a kikereshető feljegyzésen alapuló fogalomrendszernek. Hogy ennek fontosságát fel tudjuk mérni, tudnunk kell, hogyan kapcsolódott össze az emberek tudatában az írástudás és az idő pontos meghatározása.¹⁴ A kulturális relativisták (Durkheim, Lévi-Strauss) szerint az időfelfogás szoros kapcsolatban van a társadalomszervezettel, és emiatt társadalomról társadalomra változik. Véleményem szerint azonban egyetlen társadalmon belül sem beszélhetünk egységes időfelfogásról – láthatjuk ezt Simony János esetében is –, hiszen az értelemmel felfogható idő tulajdonságai egyszerűen abból adódnak, hogy vannak a világról képzeleteink, függetlenül ezeknek a képzeteknek a végtelen változatosságú tartalmától. A világ tehát olyan folyamatként értelmezhető, mely időben előrehalad. Különböző emberek pedig különböző képzeteket rögzíthetnek ezekről a folyamatokról.¹⁵ Simony János a kalendáriumokból jól ismert formulát választva egy jól meghatározott időponthoz jól körülírható eseményt társít. Talán másként kellene fogalmazni, hiszen tulajdonképpen az eseményhez társítja az időpontot, a félreértés abból adódhat, hogy a bal oldali időoszlop tűnik elsődlegesnek. Ha azonban ezt elfogadjuk, akkor nem lehetnének olyan évek, hónapok és napok, amelyeken „nem történik semmi” – legalábbis Simony felfogásában. Oly természetesnek tűnik az a készítés, hogy elbeszéljünk valamit, hogy talán eszünkbe sem jut megkérdezni, miért jegyzett le egy nótárius olyan dolgokat, amelyek a szűkebb értelemben vett magánéletéhez esetleg nem is kötődnek, vagy olyanokat, melyek talán kihatással voltak életére (pl. árvizek, tűzvész, testvére halála), ezeket a hatásokat mégsem tartotta érdemesnek lejegyezni. Ebben a pillanatban a vizsgálódásban megjelenik a narratíva mint probléma. Miért nem szervezi Simony narratív rendszerbe mondanivalóját? Talán nem is azt kellene megkérdeznünk, miért nem ír a bejegyző narratívát, hanem azt, hogy a valóságnak milyen felfogása készítette őt arra, hogy mindazt, amit valóságos esemény-

¹² Marc Bloch: *Múlt és jelen a mában*. In: *Idő és antropológia*. Szerk. Fejős Zoltán. Osiris, Bp. 2000. (Antropológia. Szerk. Fejős Zoltán és Sárkány Mihály.) 117–118.

¹³ Tóth István György: *Mivel, hogy magad írást nem tudsz. Az írás térhódítása a kora újkori Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1996. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 17. 82–86.

¹⁴ Erre ugyancsak Tóth István György szolgáltat jó példát: 1755-ben a Festetícek keszthelyi úriszékén vallott egy negyvenéves hamuégető. Tagadni igyekezett, hogy házasság nélkül élt együtt egy asszonnal. A bírának azonban sikerült belezavarni a vallomásába: egyszer azt állította, hogy három éve házasodtak meg, másszor pedig azt, hogy csak két éve jött vissza a katonaságból. „Azért mondtam azt – fakadt ki a hamuégető –, mert nem vagyok én írástudó, hogy fölírhatnám, hanem csak úgy tartottam rá számot.” *I. m.* 84.

¹⁵ Ehhez lásd Alfred Gell: *Idő és szociálanropológia*. In: *Idő és antropológia*. Szerk. Fejős Zoltán. Osiris Kiadó, Bp. 2000. (Antropológia. Szerk. Fejős Zoltán és Sárkány Mihály.) 117–118.

ként él meg, kronologikus formában reprezentálja. Az elbeszélés csak akkor válhat problémává, ha történet formájába akarjuk rendezni a valóságos eseményeket. Azok ugyanis történetekként kínálják magukat, s épp ezért oly nehéz narratív formába önteni őket. Feltételezhetjük-e, hogy a nótárius e nehézségek elkerülése miatt rendezi az eseményeket kronologikus sorrendbe, vagy e bejegyzéssorban kell megtalálnunk a narratív elemeket?

White szerint a történeti reprezentációnak három alapvető formája létezik: az évkönyv, a krónika és maga a történetírás; az első kettő „történetiségének” hiányait éppen az adja, hogy nem sikerül az általuk tárgyalt eseményeket teljes narratív sorba rendezniük. Ezért ezeket sokáig nem tekintették teljes értékű történelmi műveknek, mert a beszámolók mindaddig nem lesznek igazi történelmek, míg a valóságnak nem egy történet formáját adják. Ezzel szemben White az évkönyveket nem úgy tárgyalja mint tökéletlen történetírói munkákat, hanem mint a történeti valóság lehetséges koncepcióinak speciális termékeit.¹⁶ A továbbiakban az ő gondolatmenetét használom fel elemzésemben.

A megjelenített szöveg nagyon kevés olyan tulajdonsággal rendelkezik, amelyet általában egy történet fogalmával kapcsolunk össze. Nincs központi témája, sem jól jelzett eleje (elkezdődik annak a ténynek rögzítésével, hogy a lejegyző megnősül, de ez a szövegkorpusz szempontjából nem hordoz olyan fontos információt, hogy a történet ezzel kezdődhetne), közepe és vége (sőt vége egyáltalán nincs, valaki folytatja a bejegyzések sorát, ilyen értelemben a nyitott művek közé is besorolható), nincs benne fordulópont (csak a lejegyző tanácsbelivé választását nem tekintjük annak, azonban a történet szempontjából ez sem releváns), hacsak a tinta megváltoztatását nem tekintjük fordulópontnak. S ami a legszembetűnőbb: a lejegyzett események között nem tételeződik semmilyen ok-okozati összefüggés. Ha végigolvassuk a szöveget, a halál, árvíz, tűzvész által fenyegetett társadalom képét kapjuk. Az események többsége szélsőséges, s lejegyzésre való kiválasztásuk önkényesnek tűnhet. Valamilyen képzet élhetett a lejegyző tudatában arról, melyek azok a dolgok, amelyeknek eseményjelleget kell tulajdonítani, hiszen akkor ír az egri tűzvészről, amikor ő maga már nem is lakik Egerben. Azonban a katasztrófák és a saját élete közötti kapcsolatot a lejegyző nem tartja fontosnak leírni. Valójában a bejegyzések eseményjellege abban nyilvánul meg, hogy megörökítésre kerültek. A bal oldali oszlopban jelzett időpontok ahhoz a kalendáriumi konvencióhoz utalnak bennünket, amelyet a történészek még mindig használnak történeteik egyes részeinek jelölésére. White szerint a kalendáriumi rendszerezettség az elbeszélés realizmusát hordozza,¹⁷ ebben az esetben azt az igényt, hogy valóságos s ne képzeletbeli eseményekkel foglalkozzék. Ennek az időnek nincsenek kiemelt pontjai, az az információ, hogy testvérének fia született, ugyanolyan jelleggel bír, mint az, hogy meghalt Mészáros kanonok úr. Fogalmazhatunk úgy is, hogy ez az idő mellérendelő jellegű és végtelen. Végtelensége abban nyilvánul meg, hogy valaki folytatja a bejegyzések sorát, s így a szöveg egyfajta idő- és térbeli függetlenséget is nyer, hiszen néhány év kihagyással a történet Szatmáron ér véget vagy kezdődik újra.¹⁸ Nincs konklúzió, hiszen nincs központi téma sem. Az események jelentése nem lehet más, csak a lista formában történő megörökítésük. Mivel a munka nem tudományos igénnyel készült, írójától nem várhatjuk el, hogy kerülje az olyan dolgokat, amelyeket a mai tudós diszkontinuitásnak, a feljegyzett események közötti okozati összefüggés hiányának nevez. Lehet, hogy nem tudatosan, de a nótárius a legteljesebb realizmusra törekszik, csak olyan dolgokat jegyez fel, melyeknek megtörtént voltához nem fér-

¹⁶ Hayden White: *A narrativitás értéke a valóság megjelenítésében*. (Ford. Braun Róbert.) In: *Uő: A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Bp. 1997. (*Horror metaphysicae*. Szerk. Hévízi Ottó, Kardos András, Vajda Mihály.) 110–111.

¹⁷ Hayden White: *i. m.* 117

¹⁸ Ezt abból gondolom, hogy az addig főleg Egerrel kapcsolatos bejegyzések sorába nem illeszthető a Hám Jánosról szóló információ, így valószínű, hogy akkor a könyv már Szatmáron volt.

het kétség (pl. születés, halál, árvíz, kinevezések), és nem bocsátkozik hosszú okfejtésekbe arról, hogy ezeknek mi a következményük, vagy hogy az események valójában hogyan kapcsolódnak egymáshoz. Nem tudjuk, hogy a katasztrófák miképpen befolyásolják az életét, nem tudunk érzelmi viszonyulásáról egy-egy halál bekövetkeztékor. Némi megrendülést fejez ki a testvére halálakor írt bejegyzés (*hirtelen halállal halt meg Simon Pál öcsém*), és egy kevés humort vélhetünk felfedezni abban, ahogyan Mészáros kanonok haláláról tudósít: *1817 die 24 Apr Halt meg Mészáros Kanonok, Réti ütötte agyon a templomba mikor a Korust mondotta reggel a Stallungba*. (Nem elhanyagolható, hogy ez az egyetlen eset, mikor a halál mikéntjéről is tudósít.) A feljegyzések sokkal inkább minőségekről, mint cselekvőkről szólnak, olyan világot állítanak elénk, melyben az események megtörténnek az emberekkel, s nem az emberek formálják az eseményeket. Ebben felfedezhetjük azokat az emberek tudatában élő elképzeléseket, hogy létük valamilyen transzcendens hatalom által determinált, s azt a kissé a kereszténység logikájának megfelelő életfilozófiát, hogy alávetik magukat eme meghatározottságnak.

Az e kor általános jegyeivel foglalkozó kutatók gyakran hangoztatják, hogy ebben a korban a vallás egyre kisebb területet fed le, hogy a papok hatalma háttérbe szorul, a világiak kerülnek vezető helyre,¹⁹ ebben az egyedi esetben azonban az ellenkezőjét tapasztaljuk. A felsorolt elhunyt személyek közül ugyanis nyolc egyházi személyiséget találunk, és csak öt olyat, aki a lejegyző szűkebb értelemben vett rokonságához tartozik. Ugyanez a helyzet a vonatkoztatási pontokkal is, ezek mindenike olyan helyet jelöl meg, amely valamilyen módon kötődik az egyházhoz (*minoriták templomjába bejáró 8dik garádics, ferenciánusok kőhiggya*). Ez nem magyarázható csupán azzal, hogy vallásos volt a lejegyző, hiszen ezeket a személyeket és vonatkoztatási pontokat úgy tárgyalja, mintha mindenki számára ismertek lennének. A megjelenített események sem konvencionálisak, hiszen bibliába a megszületett gyermekek nevét és születési idejét volt szokás feljegyezni, s nem talán személyesen nem is ismert személyek halálát. Láthatjuk tehát, hogy egy mikrotörténeti esettanulmány esetleg rávilágíthat arra, hogy eddig biztosnak tudott információink egy adott korszakról nem minden esetben terjeszthetők ki a társadalom minden tagjára.²⁰

Egy következő könyvben (Goffine, 1823) található bejegyzésekből szintén keveset tudunk meg arra vonatkozólag, hogyan és mikor került a kötet jelenlegi helyére. Ismét név szerint ismerjük a bejegyzőt (*Martini Mórocz úr*), de nem tudjuk eldönteni, valóban világi volt-e (az *úr* önmegjelölés utalhat erre) vagy pedig egyházi személyiség (erre enged következtetni a bejegyzések tematikája). Ezeket a bejegyzés-típusokat leginkább az egyházi irodalom tudná hasznosítani, hiszen, annak ellenére, hogy nem tördeltek, nem nehéz felfedezni a Hit, Reménység, Szeretet, Töredelmesség című jegyzetekben a verselésre való hajlamot. Két feltételezésünk lehet. Az egyik, hogy tulajdonképpen egyházi személyiségről van szó (hiszen a kötet nem oly közismert, hogy világiak is gyakran használták volna), és kedvtelésből – vagy talán unaloműzésből (?) – faragott az üres oldalakra versikéket. A másik feltevés az lehet, hogy valójában világi ember volt a kötet tulajdonosa, és ezek a rigmusok mindenki által ismertek voltak, s valóban csak a feledéstől akarta megőrizni őket. Mégis elfogadhatóbbnak tűnik az első megoldás, hiszen a kötet 1823-ban jelent meg, és ekkor már a könyvtár saját használatra vásárolt könyveket. Ha elfogadjuk ezt az elméletet, akkor valószínű, hogy a könyvtárban találha-

¹⁹ Tóth László: *A vallásos szellem*, Ravasz László, *A világnézet*. In: *Magyar művelődéstörténet*. V. Szerk. Domanovszky Sándor. Magyar Történelmi Társulat. 285–306, 309–316.

²⁰ Arra vonatkozólag, hogy a Biblia hogyan került Szatmára, nincs információnk, de feltételezhetően 1826-ban már ott volt.

tunk még olyan könyveket, melyek Martin Mórocz úr keze írását őrzik, s ezek ismeretében többet mondhatunk majd verselési hajlamáról is.

A bejegyzések között külön csoportot képeznek azok a szövegek, melyek Kaizer Ferdinándtól (P. Nándornak is nevezi magát) származnak. A rendház tulajdonában levő, általában magyar tematikájú könyvekbe jegyezte be a könyv szerzőjének (Balasfi Tamás, 1616, Lépes Bálint, 1617), tulajdonosának (Paulus Weidner, 1559) adatait. Amennyiben több ilyesfajta bejegyzés is előkerül, elvégezhető egy arra a kérdésre választ kereső kutatás, hogy a 20. század elején miként viszonyultak 17. századi szerzőinkhez, mekkora volt az a tudásmennyiség, amivel a szerzetesek rendelkeztek, illetve mit tarthatott fontosnak a rendház vezetője megosztani az olvasni vágyókkal.

A magyar nyelvű bejegyzések között találhatunk még esküformulákat (Bernardo Sannig, 1733), illetve egészségügyi feljegyzéseket, egyik esetben a reuma kezelését tárgyalják (Királyi beszélgetések, 1749). Fontos ezeket közzétenni, hiszen a bejegyzéseket nem csupán az egyháziak, illetve a könyvtörténettel foglalkozók hasznosíthatják, hanem, mint a felsorolt néhány példából körvonalazódni látszik, történészek, irodalmárok, etnobotanikusok.

Az utolsó tárgyalt bejegyzés nagyon megragadó. Egy sokat használt és igen hiányos Pázmány-prédikációs-kötet kötéstáblájának belső felére íródott. Valószínűsíthető, hogy szerzetes vagy pap a bejegyző, és írása Pázmány Péterhez intézett invocációként fogható fel. Egy csöppnyi melankólia, lemondás, de ezeken túllépni akarás cseng ki szavaiból: „*Nem magam akaratyát követni, hanem szenvedelmeimet legyőzni, Krisztus Keresztjét fel venni és magamat napról-napra tökéletesíteni.*”

A fenti vizsgálatok próbálkozások a könyvek és olvasóik életének megismerésére, amely persze sohasem lehet teljes. Különböző tudományágak (paleográfia, egyháztörténet, történelem és ennek segédtudományai, talán irodalomtudomány) alapos ismerete szükséges a munka hatékony elvégzéséhez. A könyvtár életéről már lehetnek elképzeléseink. Ismerjük néhány könyv útját a kiadótól Szatmárig, néhány olvasóról is tudunk, akik bejegyzéseikkel egyfajta olvasási módot osztanak meg velünk, és név szerint ismerjük a könyvek némelyikének tulajdonosát. Ezeket a vizsgálatokat kell kiterjeszteni a teljes állományra, innen lehet majd továbblépni.

Melléklet

Weidner, Paulus

Loca praecipua fidei Christianae, colecta, & explicata a Paulo Weidnero, Philosophicae ac Meditinae Doctore, ex Iudaismo ad fidem Christi conuerso. Viennae Avstriae excudebat Raphael Hofhalter, Anno 1559.

Kolozsvári Lőrinc

1550–52 *Bakón* házfőnök

1554–56 *Fehéregyházon*

1559–61 *Bátoron*

1570–72 *defnitor*

1572 *hitszónok Gyöngyösön, s ide hozta ezt a könyvet, a honnan 1913-ban az ujonnan elfoglalt szatmári zárdába küldötték. P. Kaizer Nándor*

Polygranus, Franciscus

Postillae sive enarrationes in evangelia, provt ivxta ritvm sanctae ecclesiae per singulos Sominicos dies distributa sunt, ab Aduentu vsque ad Pentecosten, non minus pia quam doctae, omnibus diuini verbi

praeconibus vtilissima. Avthore F. Francisco Polygrano Franciscano. Pars Prima. Coloniae, Apud haeredes Arnoldi Birckmanni. Anno 1560.

Boldogok a' kik meg őrzik az itilatit es igassagot cselekszenek minden időben
Soke ianos harom ice
Ianos mester egy pint
pataki
Bagi tamas e pint
Peter balas
Coka Peter eg pint

Homiliarvm Ivdoci clich to vei tripartitarvm pars secvnda, quae peculiariter est de sanctis, a mendis, quibus hucusque scatuit, pluribus, longe alio studio, atque olim, nunc vindicata. Sermonum huius partis numerum et ordinem sequentes paginae demonstrant. Coloniae, Apud Maternum Cholinum, Anno M. D. LXXII.

1636
Mengeszi Janos ur egy veka zab
Györgyi Mihaly 14 kal szalma 2r
Nagy Martha 1 veka zab 3k av.
Marton Balint 3kl, szalma

Stapleton, Thomas

Thomae Stapletoni, angli, S. Theologiae doctoris, et Professoris regii Iovani, Promptvarivm catholicivm, Ad instructionem Concionatorum contra haereticos nostri temporis, Svper omnia evangelia totivs anni tam dominicalia, qvam de festis; in qvo inveniet concionator, vnde ex litera Euangelica, [...] Coloniae Agrippinae, In Officina Birckmannica, sumptibus Arnoldi Mylij. Anno M. D. XCIV.

Ex libris Michael Cheliis
conv. Agriensis 1602

kendő 1
Keszkenyő 1
Labravaló 1
Ing 1
Korda 1

Balásfi Tamás

Csepregi iskola, kiben az lutheranus es calvinista praedikatoroknak tanusagokra es tevelygesekből valo kitéréserekre, az csepregi szitok szaporito morgo Praedikator az igaz hit ellen, és Pázmány Péterre valo hazugságiért is, az igazsagnak ioratanito ostorával iskolazza Balásfi Tamas bosznai püspök. Poson, 1616.

Balásfi Tamás, régi nemes család sarjadéka, hivatást érzett a papi pályára s ezért az előkészítő tanulmányoknak befejezése után a világi papság kötelékébe lépett. Huzamosabb ideig mint hitszónok működött, azután pozsonyi prépost és boszniai püspök lett. Kiválóan szerette a jogi és történelmi tudományt, a mint ezt latin nyelven írt munkái bizonyítják. Magyarul csak ezt az egyetlen munkát írta. Meghalt 1632-ben.

P. Kaizer

Lépes Bálint

Pokoltol Rettentő és mennyei boldogságra édesgető tükör, Prága, 1617.

Született 1570 körül régi nemes családból
1614-ben részt vett a linczi gyűlésen
1620-ban kalocsai érsek

Sannig, Bernardo

Rituale ecclesiasticum continens varias absolutiones, benedictiones, Exorcismos, Ritus, ac alias caeremonias ecclesiasticas, 1733.

Én NN esküszöm az elő Istenre hogy en vallom a közönséges Romai Katolika Hitet, és hiszem mind azokat mellyeket a xtus Jesus tanított, az Apostolai hirdettek, és a közönséges Romai Katolika Anya Szent egyház tart, és ezen szent hitben utolsó lehelletemig akarok élni és halni, emellett az én királyomhoz, királmához hív akarok lenni. Isten engem úgy segéllyen, és Istennek ezen szent Evangyeliomi post hoc Legitur missa a sub comunione comunicei Persona crucem assumpta.

Királyi beszélgetéseknek, és a beszéd között elő-forduló dolgoknak, nemkülönben frantzia példabeszédeknek, értelmes mondásoknak és kiváltképpen való szóknak öszveszedetése. Pozsony, Royer Ferentz Antal Királyi Priv. Könyv-nyomtató, 1749.

Az Nyelvnek fundamentomára való könyv

Contra Reomatismom

Földi Borzónak gyökerét meg mosván aztat meg reszelni, és azután egy pohárban levit által szűrni, egy különös keskeny szaju üvekbe bé töltvén jól bé kötni, lantortával, hogy annál jobban ben maradhasson ez után kenyeret sütvén tésztába bé tenni, ottan meg sütvén a kenyér ki kel vetni, ez után annak a levevel az fájdalmat bé kel kenni.

Pázmány Péter

A Romai Anya-Szent-Egyház Szokásából Minden Vasárnapokra és egy-néhány Innepekre rendelt Evangéliomokról Prédikáziók mellyeket Élő Nyelvnek Tanítása Után Írásban foglalt Cardinal Pázmány Péter Esztergami Érsek Nagy-Szombatban, A Jesus Társasága Akadémiai Bötüivel, MDCCLXVIII Esztendőben.

Nem magam akaratyát követni, hanem szenvedelmeimet legyőzni, Krisztus Keresztjét fel venni és magamat napról-napra tökéletesíteni. Amen 1838.

Szent Biblia

Szent Biblia Mellyet az egész Kereszténységben Bé-Vött Régi Deák Bötüből Magyarra Fordított A Jesus alatt Vitézkedő Társaság-Béli Nagy-Szombati Káldi György Pap. Leg utolsó Nyomtatás Budán A Királyi Universitásnak Bötüivel MDCCLXXXII-dik Esztendőben.

<i>Anno 1791 die 23 Febr</i>	<i>vettem fel a Sz. Házasság Szentségét Lang Erzsébettel</i>
<i>1793 die 24 Apr</i>	<i>mentem Deménbe Lakni Notáriusnak, Laktam 8 Esztendeig</i>
<i>1800 die 24 Aug</i>	<i>vólt Egerbe az a nagy tűz</i>
<i>1801 die 24 Febr</i>	<i>mentem Szilváásra Tisztartónak</i>
<i>1802 die 24 Febr</i>	<i>Hajnalba halt meg Török Erzsébet Nagy Anyám élt 99 Esztendőt</i>
<i>1807 die 27 Junii</i>	<i>Halt meg Fuks Ferencz Első Egri Érsek</i>
<i>1809 die 3 Dec</i>	<i>A Palkó fia Ferencz, született reggeli 9. órakor Xavéri Szt. Ferencz napján, Keresztatya Mónosbélbe Szabó János úr vólt</i>
<i>1810 die 11 Jan</i>	<i>Halt meg a feleségem édes Anya Herman Éva élt 88 Esztendőt</i>
<i>1810 die 18 Febr</i>	<i>Halt meg az édesatyám Simon István élt 72 Esztendőt</i>
<i>1810 die 16 Dec</i>	<i>Jöttem be Egerbe lakni Szilvásrúl</i>
<i>1812 die 29 Mart</i>	<i>Halt meg a Nagy György felesége Anna élt 79 Esztendőt</i>
<i>1813 die 11 Mart</i>	<i>Halt meg Vass Ferencz úr élt 79 Esztendőt</i>
<i>1813 die 11 Mart</i>	<i>Halt meg Csomortányi Kanonok úr</i>
<i>1813 die 11 Mart</i>	<i>Halt meg Gál András Kanonok úr</i>
<i>1813 die 11 Dec</i>	<i>Döldbe reggel 2 orakor a víz A P. Minoriták Templomjába bejáró 8dik garádicsig vólt a víz, a P. Ferenczyánusok kőhiggyát is ehvitte a víz reggel 10 óráig tartott</i>

- 1814 die 22 Jan *A második víz jött nem volt oly nagy, de több károkat tett. Tartott a víz harmadnapig*
- 1814 die 3 Apr *Halt meg Végesy Fiscály úr*
- 1816 die 22 Febr *Halt meg Nyúlne Simon Rosalia élt 102 Esztendőt*
- 1817 die 12 Apr *Halt meg Madarassy János Kanonok úr élt 76 Esztendőt*
- 1817 die 8 Jany *lettem Tanácsbéli²¹*
- 1817 die 17 Apr *Halt meg Constantin Director úr élt 63 Esztendőt*
- 1817 die 24 Apr *Halt meg Báro Gerliczy Kanonok úr élt 35 Esztendőt*
- 1817 die 24 Apr *Halt meg Mészáros Kanonok, Réti ütötte agyon a templomba mikor a Korust mondotta reggel a Stallungba*
- 1818 die 17 Febr *Halt meg Simon Erzsébet élt 40 Esztendőt*
- 1818 die 17 Febr *Halt meg Simon Julianna élt Esztendőt*
- 1818 die 6 Juli *Hirtelen halállal halt meg Simon Pál öcsém élt 44 Esztendőt*
- 1818 die 24 Dec *Halt meg P. Likler Gvárdián élt 68 Esztendőt*
- 1824 die 23 Aug *Volt Egerben nagy tűz Ciszteriták és Minoriták temploma is meg éget²²*
- 1824 die 16 Sept *Jött bé Ő Exellentziája Pyrker László János egri Érseknek, volt pedig 55Esztendős*
- 1824 die 4 Juni *Fő Tisztelendő Nováky Josef Kanonok Úr Pünkösöd napján nagy misét végezvén ebéd előtt hirtelen meg halt*
- 1826 Fő T. Hám János Kanonok ur fel kenettetet Szatmári Püspöknek 15 Marty²³

Fő tisztelendő Goffine Úrnak Apostoli és evangyéliomi Tudományra oktató Könyvének Második vagy-is Innepi része

Fordította és közre botsátotta Csánki Gábor Kegyes oskolabeli áldozó Pap
Pesten Petrózai Trattner János Tamás betűivel és költségére 1823

Ex Libris Martini Mórocz úr

*Jöjel Sz Lélek Isten töltsd be a te hiveid szíveit és a te Szereteted tűzét gyujtsd meg ő bennek
Könyörögjünk*

Úr Isten, aki a hívek Szíveit a Sz. Léleknek világosítása által tanítottad adgyad minékünk, hogy azon Sz. Lélek által a jót meg üsmérjük, s meg tanuljuk és annak vigasztalásaibul örökké örvendezzünk. Amen.

Hit

Hiszek erős hittel az élő Istenben Atyában Fiuban és a Sz. Lélekben.

Hiszek Mindeneket AnyaSz.Egyházzal, mert bölts igaz Isten szöll nekünk az által.

Reménység

Reménylem Istentül bünöm botsánattyát. Szent Szolgálatyára méltó malasztyát, bizva várom tőle több jokkal Mennyekeket mert ő hű, hatalmas ígérte ezeket.

Szeretet

Szeretem szivembül édes Istenemet, kedvellem Lelkembül kezdetem s végemet. Ez okbul szeretem, mert végtelen jóság s minden dolgok között legnagyobb Méltóság.

Töredelmesség

Azon Méltóságot és merő jóságot, mivel meg bántottam, betsülvén hívságot, Bánom és Szégyenlem esztelenségemet, de hogy meg jobbitom fogadom életemet. Amen.

²¹ E bejegyzéstől kezdve más színű a tinta.

²² E bejegyzéstől kezdve más színű a tinta és más az írás.

²³ A lap túlsó oldalán halotti jelentés olvasható a bejegyzések írójáról: 1824. december 16-án halt meg Simony János.